

Osmanlı Döneminde Bulgarca Yazılan Türkçe Ders Kitapları

Embiye Kazimova*

Giriş

Bu çalışma 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Bulgarca yazılmış ve yayımlanmış Osmanlıca (Türkçe) dil bilgisi ve ders kitaplarını, bunlar üzerine yapılan çalışmaları ve bunların Osmanlı Türkçesi dil araştırmalarındaki yeri ve önemini ele almaktadır.

Bu metinlerin büyük bir çoğunluğu Bulgar yazarların Türkçeyi öğrenmek ve öğretmek amacıyla yazdığı konuşma kılavuzları, sözlükler ve dil bilgisi kitaplarından oluşmaktadır. Bu metinlerde geçen Türkçe kelimeler, yazarlar tarafından kendi dilinin imkanları nispetinde Kiril alfabe sistemi ile yazılmış, böylelikle kalıplaşmış Osmanlı imlasından tespit edilmeyen bazı sözcüklerin telaffuzları duyulduğu şekilde metne aktarılmaya gayret edilmiştir.

Yabancıların Türkçeyle ciddi olarak ilgilenmeleri esas olarak Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkması ve dünyanın en büyük devletlerinden birisi olmasından sonra başlamıştır.

1388 yılında Osmanlı İmparatorluğu' nun idaresi altına giren Balkan Yarımadası ve Bulgaristan, beş yüzyıl boyunca Osmanlı kültürü ve dili ile temasta bulunmuştur ve önemli sosyal, ekonomi ve kültürel etkileri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu farklı bir alanda yeni baştan kurulan ve önemli bir askeri, idari, ticari ve kültürel merkezi olma özelliğini göstermiştir. Bulgarlar, XIV. XIX. yüzyıllar arasında günlük hayatlarında ve İmparatorluğu' nun idaresinde görev alabilmeleri için Bulgarca ile birlikte Türkçeyi de kullanmak zorunda kalırlar. Osmanlı devletinin sınırları içerisinde yaşayan Türkler ve Bulgarlar birbirleriyle kaynaşarak uzun yıllar yaşamlarını sürdürmüşler. Bu süre içinde birbirlerinin dilini kolayca öğrenebilmeleri için, dil bilgisi ve ders kitapları hazırlanıp basılmıştır.

Bulgar dilcileri ve araştırmacıları farklı alanlarda, devlet dairelerinde, adliyelerde, siyaset ve ticarete Osmanlı Türkçesini iyi bilen Bulgarlara ihtiyaç duyulduğunu

* Dr. Öğr. Üyesi, Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Şumen/BULGARİSTAN, e.kyazimova@shu.bg

anlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin resmî konuşma ve yazı dili olan Türkçeyi öğrenebilme ve öğretebilmenin vasıtalarını bulmaya çalışmışlardı. Başlangıçta bu dillerin öğrenilmesi ve incelenmesinde pratik amaçlar güdülmüş. Bulgar dilleri, Türklerle iletişimlerini kolaylaştırmak için Türkçenin teoretik ve pratik unsurlarını birleştirerek dil bilgisi kitapları, uygulamalı ders kitapları, sözlükler ve kılavuzlar meydana getirmiştir. Aynı zamanda Türklerin de Bulgarca öğrenme ihtiyaçlarına cevap vermek üzere 1884 yılında Şumnu'da Halis Eşrefov tarafından hazırlanarak *Bulgar Dili Grameri/ Bulgarska Gramatika* ve daha sonra Türkçe-Bulgarca Muhtasar Lügat (1913), Türkçe-Bulgarca ve Fransızca-Bulgarca-Türkçe gibi lügatler de basılmıştır.

Osmanlı Devleti'yle bu kadar yakın ilişkileri olan Bulgarların, Osmanlıların içlerine kadar girmek ve Osmanlı ülkelerinin zengin kaynaklarından istifade edebilmek için gerekli olan Türk dilini öğretebilecek yeni kurumlar oluşturmayı düşündüler. XX. yüzyılın ilk yarısında Bulgar bilimadamı P. Sarafov Bulgar okullarında Türkçe okutulması gerektiğini belirtmiş ve örnek olarak Türkiye' den binlerce kilometre uzaklıkta bulunan Batı-Avrupa ülkelerinde siyasi ve ekonomi sebeplerden dolayı Türkçe öğretimi yarım yüzyıldan beri ciddi bir şekilde okutulduğunu belirtmiştir.¹

Bu konuda ilk teşebbüslerden birisini 1906 yılında Sofya Üniversitesinin Tarih-Filoloji Fakültesinde Türk dilinin seçmeli bir ders olarak okutulmasına başlanmıştır.

Bulgarlar, Türk dili, kültürü, edebiyatı, tarihi, sanatı, Türk lehçelerine ilgi duydular ve XX. yüzyılın ortalarına doğru Bulgaristan Türkolojisi hızla gelişmeye başladı. Bulgarların Türk kültürü ve bunun temel taşı olan Türk dili ile ilgilenmelerini belli başlı bazı sebepleri vardır:

1. Siyasi Sebepler

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ı siyasi olarak egemenlik altına almasından sonra Bulgarlar bu büyük devletin halkının anadili olan Türkçeyi merak ettiler. Türkçeyi çok iyi bilen gençler yetiştirmeye başladılar. Bunlar, Türkçeyi çok iyi bilerek Osmanlı sarayına yakın oldular, orada ve orduda da görev aldılar. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlık kadar devletin işlerinde Türkçe bilmek de ehemmiyetliydi. Osmanlı toplumunda yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi, Bulgar vb. gibi değişik milletlerin birleştirici ögesi Türkçeydi. Bulgar aydınların çoğu Türkçe iyi bir derecede biliyorlardı. 19. yüzyılda Osmanlı'da devlet içinde Bulgarlara daha çok görev verilmeye başlanmasıyla Türkçe daha da yaygınlaştı ve birinci dil hâline

1 Sarafov, P. 1906: Sarafov, P. Osmanska gramatika, Prvo izdanie, Sofya, 1906, s. 5.

geldi. Ayrıca okuma yazma bilmeyen fakat anadil gibi Türkçe konuşan Bulgar insanları da vardı. Bunlar için Bulgarca harfleriyle yazılmış Türkçe kitaplar, gazeteler basıldı. Bulgarların Türkçe öğrenme sebeplerinin en önemlilerinden birisinin beş yüz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altınakalan Bulgarlar Türklerle kültürel etkileşimde bulunmuşlardır.

2. Ticari Sebepler

Bulgarların Türkçe öğrenme ve Türkçeyi kendi vatandaşlarına öğretme sebeplerinden en önemlisi herhalde ticarî sebeplerdir. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu ticarî imkânlardan daha iyi faydalanabilmek için Türkçe bilmenin önemi gün geçtikte artıyordu. Bulgar tüccarları Türkçe öğrenebilmenin yollarını arıyorlardı. Bunun için de Türkçeyi pratik ve kolay öğretecek klavuzlara, sözlüklere ve gramer kitaplarına ihtiyaçları vardı. İlk eserlerden biri Turski bukvar za bılgarskite yunuşi koito jelayat sıs lesen sposob da poluçat dobro naçalo na Turskiya ezik (Bulgar gençlerinin Türk Dilini kolaylıkla öğrenmeye başlamak için Türkçe Alfabe Kitabı)² 1856' da Tsarihgrad, bugünkü İstanbul'da basılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan Bulgar halkı daha iyi ticarî imkânlar elde etmek için ve Türk halkıyla iletişim kurabilmeleri ve günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Türkçeyi öğrenmeleri gerekiyordu.

3. Dinî Sebepler

Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hıristiyanlar dinî ihtiyaçlarını karşılamak, dinlerini yaymak ve gizli olarak Türkleri Hıristiyanlaştırma gayesi de güttüler. Hıristiyanlığı yayma yolunda görev alan; rahip, papaz veya din adamlarına da Osmanlı Türkçesini öğrenmeye çalıştılar. Osmanlı Devleti tarafından yabancılara tanınan din serbestliği, misyonerlerin Osmanlı memleketlerine gelmelerine yol açmıştır. Daha XIX. yüzyılın ortasında Bulgaristan topraklarında yabancı misyonermisyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirmişler. 1857 yılında Amerikalı Dr. Albert Long ve Uesli Pritiman aileleriyle Kuzey-Doğu Bulgaristan'a gelmişlerdir. Onlar, Şumen şehrini misyonerlik faaliyetlerinin merkezi olarak seçmişler. 1865-1888 yılları arasında İzabel ve Ceyms Klark Amerikalı bir aile Bulgaristan' da Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Tüm çabalarına rağmen bu misyonerlik faaliyetleri başarılı olamamıştır. Aralık 1930 yılında Macar pastoru Layoş Döbröşi³ Hıristiyan misyoneri olarak Bulgaristan'a Vratsa ili, Voyvodovo köyüne gelmiş,

2 Vilkov, St. 1856: Turski bukvar za bılgarskite yunuşi koito jelayat sıs lesen sposob da poluçat dobro naçalo na Turskiya ezik, Tsarihgrad, 1856.

3 Döbröşi, L. 2018: Misiyata na edin ungarets po bılgarskite zemi, Sofya, 2018.

daha sonra Şumen ve Şumen iline yerleşmiş. Misyonerlerin amaçlarına ulaşmak için en çok kullandıkları araçlar arasında okullar en önde gelmektedir. Onlara göre eğitim ve öğretim yoluyla öğrencileri Hıristiyanlaştırmak esas gayedir.

Bu yüzden Türkleri daha yakından tanımak ve onların zengin ülkelerindeki kaynaklardan yararlanabilmek için Osmanlı Devleti'nin resmî konuşma ve yazı dili olan Osmanlı Türkçesini öğrenebilme ve öğretebilmenin vasıtalarını bulmaya çalıştılar. O dönemde yazılmış olan eserlerle Bulgarlar, XX. yüzyılda kullanılan Osmanlıca'yı yazı ve konuşma dili açısından aydınlatmaktadır.

Eserlerin Biçim ve İçerik Özellikleri

1871 yılında Rusçuk'ta N. Markov tarafından hazırlanarak *Türk Dili Grameri/Grammatikaza turskiy yazıyk*⁴ basılmıştır. Toplam 122 sayfadan oluşan bu eser ikiye ayırmıştır. Birinci kısımda üç bölüm var: Birinci bölümde basit Türkçedeki sözbölükleri, ikinci bölümde Arapçadaki sözbölükleri ve üçüncü bölümde Farsçadaki sözbölükleri ele almaktadır. Markov'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan resmi dil Türkçe, Arapça ve Farsça'nın birleşmesiyle oluşan bileşik bir dildir, halkın kullandığı dil ise basit Türkçedir/ prostoturski ve bu dilin dilbilgisi kurallarını ele almıştır, daha sonra bu dili ünlü Türkolog G. Gılabov⁵ Bulgarca olarak yazdığı *Türk Dili Grameri'nde Kaba Türkçe* olarak adlandırmıştır.

1873 yılında İstanbul (Tsarigrad)'da Y. Gruev' in *Osmanlıca'ya Giriş Kitabı/ Naçalna Kniga za Osmanskiy yazıyk*⁶ kitabı basılmıştır. Eser dört bölüm içermektedir: 1. Bölüm – Harfler 2 ,حروف. Bölüm – Hareke İşaretlerin Kullanımı, 3. Bölüm – Hece 4 ,هجا. Bölüm – Kelime کلمه Bu bölümlerden sonra kişi adları, şehir adları, aylar, haftanın günleri, Osmanlıca atasözler ve masallar Osmanlıca ve Bulgarca iki sütünde verilmiştir.

1898 yılında İstanbul (Tsarigrad)' da A. Dimitrov' un *Türk Dili Öğrenme Metodu/ Metod za izučavane na turski ezik*⁷ kitabı basılmıştır. Toplam 115 sayfadan oluşan bu eser iki bölüme ayırmıştır, birincisi birinci dönem olarak adlandırılmıştır, ikinci bölüm ise ikinci dönem olarak. Yazarın sunduğu Türkçe öğrenme metodu, dilbilgisini öğrenmekten konuşmayı öğrenmenin daha önemli olduğunu birinci bölümdeki Kiril harfleriyle yazılmış Küçük Hikayeler olarak adlandırdığı Türkçe metinlerden

4 Markov, N. 1971: Markov, N. Gramatika za turskiy yazık, Rusçuk, 1971.

5 Gılabov, G. 1949: Gılabov, G. Uçebnik po turski ezik, Sofya, 1949.

6 Gruev, Y. 1873: Naçalna Kniga za Osmanskiy yazıyk, Tsarigrad, 1873.

7 Dimitrov, A. 1898: Metod za izučavane na turski ezik, Tsarigrad, 1898.

anlaşmıştır. Metinden sonra Kiril harfleri ile yazılmış Türkçe kelimeler ve onların Bulgarca karşılığı yazılmıştır. Alıştırmalar ve biçim bilgisi bilgileri de verilmiştir. İkinci bölümde harfler, imla kuralları, alıştırmalar, bazı sayfalar iki sütuna ayrılmış olup sağ tarafta kitap yazısı onun karşısında sol tarafta el yazısı ve pratiği kolaylaştırmak için de konuşma örnekleri verilmiştir. Bu bölümden sonra toplam 13 sayfadan oluşan Bulgarca-Türkçe Sözlük/ Bilgarsko-Tursko Reçniçe ve Türkçe-Bulgarca Sözlük/ Tursko-Bilgarsko Reçniçe de yer almıştır. Bulgarca-Türkçe Sözlükte 132 kelime bulunmaktadır. Bulgar alfabesinin ilk harfi olan “A” le başlayarak ve “III” harfine kadar alfabetik sırayı takip ederek her sözcük üç sütünde incelemiştir – Bulgarca sözcük ve karşısında Kiril alfabesiyle ve Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe sözcük. Türkçe-Bulgarca Sözlükte 458 kelime bulunmaktadır. Arap alfabesinin ilk harfi olan “elif l”le başlamakta ve son harfi olan “ye ع”ye kadar alfabetik sırayı takip ederek her harften belirli sayıda kelimenin Arap ve Kiril alfabesiyle yazılmış Türkçe sözcük ve Bulgarca karşılığı.⁸ Sözlükteki Osmanlıca kelimeler, okunuş şekli ve Bulgarca karşılıkları, Bulgarca imla kurallarına uygun olarak Arap harflerinin el verdiği ölçüde fonetik olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bulgarca, Türkçede olduğu gibi duyulduğu şekilde yazılan ve okunan bir dildir. Bazı harflerle başlayan kelimeler, lügatte ağırlık kazanmıştır. Özellikle medlielif (Ѡ) ve elif (Ѡ), harflerle başlayan kelimeler ağırlıktadır. Bulgarca kelimelerin yazılışı, dönemin Bulgarcasına ışık tutmakla beraber daha sonra günümüz Bulgarcasında görülen ses değişimlerinde işaret etmektedir. Günümüz Bulgarcasında kullanılmayan bazı harfler görülmektedir – ж, в, ъ. Şüphesiz lüğatin içeriği gündelik hayata ve bazı durumlarda çözümlenmeye yöneliktir.

1906’da P. Sarafov tarafından hazırlanarak Sofya’da *Osmanlı Türkçesi Grameri/ Osmanska Gramatika* basılmıştır. Eserin önsözünde yazar, yarım yüzyıl öncesi basılmış olan Y. Gruev’ in ve N. Markov’un ders kitaplarından bahseder. Harp Okulu’nda öğretmen olan yazar, gramerin önsözünde bu kitabın gelecekteki Türk Dili uzmanlarına işlenmemiş, fakat zengin ve ciddi bir kaynak olduğunu belirtmiştir.⁹ Bu dil bilbilgisi kitabı üç bölüm (üç gramer) içermektedir: Türkçe, Farsça ve Arapça Grameri, birinci bölümde Türkçedeki ses olayları, yazım kuralları, kelime türetme ve sözcük türleri ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde Arapça ve Farsça alıntı sözcüklere yer vermektedir. Arapça-Farsça harflerinin telaffuzunu Bulgarca ile karşılaştırarak betimsel ve ayrıntılı açıklamıştır. Eserde, örnekler Arapça yazılmıştır sözcüklerin transkripsiyonu Kiril alfabesi kullanılarak

8 Dimitrov, A. 1898 s.

9 Sarafov, P. 1906: Sarafov, P. Osmanska gramatika, Prvo izdanie, Sofya, 1906, s. 5.

yapılmıştır ve parantez içinde Bulgarca tercümesi verilmiştir. P. Sarafov, Türkçenin Ses Bilgisi, Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi özelliklerini Bulgarca açıklayarak bol örneklerle göstermiştir. Bu dil bilgisi kitabı, XX. Yüzyılın ilk yarısında kullanılan Türkçenin ses yapısına ışık tutmakla beraber daha sonra günümüz Türkçesinde görülen ses değişimlerinde işaret etmektedir.

1907'da P. Sarafov tarafından hazırlanarak Sofya'da Prosveštenie Matbaasında *Tümce Bilgisi Grameri /Sintaksisi*¹⁰ basılmıştır. Eserin önsözünde yazar, bu dil bilgisi kitabın öğrencilere yönelik ve Osmanlıca Grameri' in bir devamı olduğunu belirtmiştir. Kitapta, Bulgarca ve Türkçe tümce bilgisi kuralları ve tümce kurma metodları yer almaktadır. Öğrenciler, verilen sözlük yardımıyla Türkçeden Bulgarcaya ve Bulgarcadan Türkçeye çeviri yaparak ve tümceleri birbirine balayarak tam ve düzgün söz oluşturma becerisini öğrenecekler. Toplam 363 sayfadan oluşan bu gramer 52 derse ayrılmıştır, birinci ders ek eylemin şimdiki zamanıyla başlıyor. Derste yabancı sözcükler verilmiştir, her sözcük üç sütünde incelemiştir – Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe sözcük, Kiril harfleriyle transkripsiyonu ve Bulgarca tercümesi - زنگينъ, богатъ. Daha sonra ek eylemin tümce içinde yeri ve eklendiği sözcükler belirtilmiş ve Konu 1 olarak ek eylem almış Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe sözcükler ve Bulgarca tercümeleri verilmiştir. Alıştırma yapılarak yazılan sözcüklerin doğru yazılması istenilmiştir. Böylece her derste dil bilgisi konusu, yabancı sözcükler, gramer, örnekler ve alıştırma yer almaktadır. 47. dersten sonra 52. Derse kadar Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe metin Bulgarcaya çeviri için, yabancı sözcükler ve Bulgarcadan Türkçeye çeviri için metinler bulunmaktadır.

Türkçenin Ses Dizgesi

Bulgar bilginleri Türkçe ders kitaplarında transkripsiyonu Kiril alfabesi kullanılarak yapılmıştır. Yuvarlak *ö* ünlüsünün transkripsiyonu yazıda *ö* harfi ile gösterilmiş, çünkü Bulgarcada *ö* fonemi yoktur ve *ö* harfine değer ve telaffuz açısından denkliğini bulamamışlardır: öğrenmek (öğrenmek), öрдек (ördek);¹¹ көр (kör, сяп), өлмек (ölmek, умирам).¹² A. Dimitrov *ü* ünlüsünün transkripsiyonu yazıda *ү* işaretiyle gösterilmiştir: үч (üç), үзүм (üzüm).¹³

10 Sarafov, P. 1907: Sarafov, P. Sintaksisi, Pırvo izdanie, Kniga pırva, Tom II, Sofya, 1907.

11 Dimitrov, A. 1898: Dimitrov, A. Metod za izučavane na turski ezik, Çast pırva, Tsarigrad, 1898, s. 61.

12 Sarafov, P. 1906 s. 23, 24.

13 Dimitrov, A. 1898 s. 61.

Türkçedeki Ünlülerin Ses Özellikleri

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Bulgarca yazılmış ve yayımlanmış Osmanlıca (Türkçe) dil bilgisi ve ders kitaplarında sekiz ünlü tespit edilmiştir: a, e, и, ъ, о, у, ö, ѱ¹⁴, а, е, ѳ, и, о, ö /eu/, у, ю¹⁵;

1. /a/ Ünlüsünün İmlası

1.1. Kelime Başında /a/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /a/ ünlüsü elif (ا) ve medli elif (آ) ile gösterilir: او [av, ловъ] (Markov 1871: 5), آدم [adam, чловѣкъ] (Markov 1871: 33); آرامق [aramak], آچ (آ) [aç] (Sarafov 1907: 98).

Dimitrov'un dil bilgisi kitabında (1898) /a/ ünlüsü medli elif (آ) ile gösterilir: آت [at, атъ], آل [al, алъ], لچ [aç, ачъ] (Dimitrov 1898: 61);

1.2. Kelime Ortasında /a/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında /a/ ünlüsünün genellikle medsiz elif (ا) yazıldığı, bazen de yazılmadığı görülmektedir: جام [cam, джямъ], باش [baş, главата] (Markov 1871: 5), قاتل [katil, убіецъ] (Markov 1871: 39), والى [vali, Валія], قاضى [kadı, кадія] (Markov 1871: 46); قار [kar], شاشماق [şaşmak] (Sarafov 1906: 16, 18).

Dimitrov'un dil bilgisi kitabında (1898) kelime ortasında /a/ ünlüsü elif (ا) ve ە (he) ile gösterilir: قالمجق [kalacak, каладжакъ], صاقلامق [saklamak, сакламакъ], صاتمجق [satacak, сатаджакъ], باقارز [bakarız, бакаржзъ] (Dimitrov 1898: 61).

Sarafov, eserinde a ünlüsünün yazılışı ile şunları belirtmiştir, sözcüğün ikinci hecedeki ünlü a'dan farklı ise ilk hecedeki a ünlüsü yazılmaktadır: صارى [sarı], ikinci hecedeki ünlü a ise ilk hecedeki a ünlüsü harf ile yazılmamaktadır: قواق [kavak], چناق [çanak] (Sarafov 1906: 40).

Kelime ortasında /a/ ünlüsü ە (he) (ha-I resmiye) ile yazılmaktadır: قالمجق [kalacak], باقممامق [bakamamak] (Sarafov 1906: 23, 42).

1.3. Kelime sonunda /a/ ünlüsü bazen ە ve ە (he) bazen medsiz elif (ا) ile yazılmıştır: بابا [baba, баба], قرة [kara, кара], قابا [kaba, каба], اوطه [oda, ода], ماصه [masa, маса], آطه [ada, ада], موده [moda, мода] (Dimitrov 1898: 62).

Sarafova, çok heceli sözcüklerin sonunda /a/ ünlüsü ە (he) ile yazılmaktadır: ديامه

14 Dimitrov, A. 1898 s. 61.

15 Sarafov, P. 1906 s. 23.

[yama], مانده [manda], طالعہ [dalga] (Sarafov 1906: 40), پارچہ [parça], لقمة [lokma], ویانہ [Viyanā] (Sarafov 1907: 99).

2. /e/ Ünlüsünün İmlası

2.1. Kelime Başında /e/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /e/ ünlüsü elif (ﻩ) ve üstünlü elif (ﺀ) ile gösterilir: اتمك [etmeyn, etmeyn] (Markov 1871: 7), او [ev, кжца] (Markov 1871: 77); ال [el], الما [elma], او [ev], اكه [ege] (Sarafov 1906: 13, 24, 25), افندی [efendî] (Sarafov 1907: 7).

Dimitrov /e/ ünlüsünü elif (ﻩ) ile gösterilir: ات [et, етъ], او [ev, ев], ال [el, ель] (Dimitrov 1898: 61).

2.2. Kelime Ortasında /e/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında /e/ ünlüsü yazılmamaktadır: سومشئر [sevmişler, обычяли сж] (Markov 1871: 19), سون [seven, кой то обычя] (Markov 1871: 21), وزير [vezir, везиръ] (Markov 1871: 46).

Sarafov'a göre kelime ortasında /e/ ünlüsü yazılmamaktadır: بربر [berner], تمel [temel], دكنك [deynek], كرجك [gerçek], كلنك [kelebek] (Sarafov 1906: 40); سومشئر [sevmişler, обычяли сж] (Markov 1871: 19).

Dimitrov'un dil bilgisi kitabında (1898) kelime ortasında /e/ ünlüsü ۴ (he) ve ۵ (he) ile gösterilir: گلهجك [gelecek, геледжекъ], ايسستمك [iistemek, истемекъ], اوده مك [ödemek, өдемекъ] (Dimitrov 1898: 61).

2.3. Kelime Sonunda /e/ Ünlüsünün İmlası

2.4. Kelime Sonunda /e/ Ünlüsü ۴ ve ۵ (he) ile Yazılmaktadır

كاسه [kâse], پيره [pire], اكسه [eñse] (Sarafov 1906: 38), فلبه [Filbe] (Sarafov 1907: 99), پنجره [pencere, пенджере], كره [kerre, керре], والده [valide, валиде], گله [güle, гюле] (Dimitrov 1898: 62).

3. /i/ Ünlüsünün Yazılışı

3.1. Kelime Başında /i/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /i/ ünlüsü elif (ﻯ), kesreli elif (ﺀ) ve elif ve ye (ﺀﻯ) ile yazılmıştır:

ایش [iş], اينك [inek], ايكى [iki] (Sarafov 1906: 38).

Dimitrov kelime başında /i/ ünlüsünü elif ve ye (ﺀﻯ) ile gösterir: ايكى [iki, ики], ايش [iş, ишъ], اينك [inek, инекъ] (Dimitrov 1898: 61).

3.2. Kelime Ortasında /i/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında bulunan /i/ ünlüsü genellikle ye (ی) ile yazılmıştır bazı durumlarda dayazılmamıştır: كاتب [katib, писарь] (Markov 1871: 59), گيجه [gice, гидже] (Dimitrov 1898: 61).

Sarafov' un Osmanlıca Dilbilgisi kitabında tek heceli kelimelerde ve çok heceli sözcüklerin ilk hecesinde /i/ ünlüsü yazılmamıştır: بر [bir], بز [biz], سز [siz], سنك [sinek], پليچ [piliç], چركين [çirkin] (Sarafov 1906: 40, 41).

3.3. Kelime Sonunda /i/ Ünlüsünün İmlası

Kelime sonunda /i/ ünlüsü ye (ی) ile yazılmaktadır: ايكي [iki], ديشی [dişi], كدى [gidi] (Sarafov 1906: 38, 41), دارى [dari, дари], كدى [kedi, кеди], ديشی [dişi, диши] (Dimitrov 1898: 61).

4. /ı/ Ünlüsünün Yazılışı

4.1. Kelime Başında /ı/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /ı/ ünlüsü elif (ا) ve elif ve ye (اي) ile yazılmıştır: ايسمارلامق [ismarlamak] (Sarafov 1906: 24).

Sarafov' a göre bazı Türk kökenli sözcüklerde kelime başında /ı/ ünlüsü elif-i maksure (ا) ile yazılır: اصلاتمق [ıslatmak], اصرمق [ısrırmak] (Sarafov 1906: 38).

4.2. Kelime Ortasında /ı/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında bulunan /ı/ ünlüsü genellikle ye (ی) ile yazılmıştır bazı durumlarda dayazılmamıştır: قيل [kıl], قيز [kız], قيلسز [kılsız], قشلاق [kışlak], صغیر [sığır] (Sarafov 1906: 22, 24, 32, 41), قيز [kız, кжзъ], چالیشیر [çalışır, чалжшжръ] (Dimitrov 1898: 61).

4.3. Kelime Sonunda /ı/ Ünlüsünün İmlası

Kelime sonunda /ı/ ünlüsü ye (ی) ile yazılmaktadır: یازی [yazı], قاری [karı] (Sarafov 1906: 38), حولى [havlı, хавлж] (Dimitrov 1898: 62).

5. /o/ Ünlüsünün Yazılışı

5.1. Kelime Başında /o/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /o/ ünlüsü elif ve vâv (وا) ile yazılır: اوردو [ordu], اورمان [orman], اولمق [olmak] (Sarafov 1906: 13, 39), اولقومق [okumak] (Sarafov 1907: 99), اوت [ot, отъ], اون [on, онъ], اوق [ok, окъ] (Dimitrov 1898: 61).

İlk hecede /o/ ünlüsü vâv(و) ile yazılır: قول [kol], يول [yol], طوغرى [doğru] (Sarafov 1906: 18, 33, 39), طوق [tok] (Sarafov 1907: 99), بوش [boş] (Sarafov 1907: 1); دوست [došt, достъ], چوجوقلار [çocuklar, чоджукларъ] (Dimitrov 1898: 62).

5.2. Kelime Sonunda /o/ Ünlüsü vâv(و) ile Yazılır

صو [su, cy], فو [ko, ko] (Dimitrov 1898: 62).

Türkçe kökenli sözcüklerde /o/ ve /ö/ ünlüsü sadece ilk hecede yazılır. Bileşik ve yabancı sözcüklerde ikinci ve diğer hecelerde yazılır: Gelibolu, balözü, motor, professor.

6. /ö/ Ünlüsünün Yazılışı

6.1. Kelime Başında /ö/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /ö/ ünlüsü elif ve vâv(و) ile yazılır: اولم [ölüm] (Sarafov 1906: 19), اولمك [ölmek, ölmekъ], اوكرنمك [öğrenmek, öйgrenmekъ], اوردك [ördek, ördекъ] (Dimitrov 1898: 61).

6.2. İlk Hecede /ö/ Ünlüsü vâv(و) ile Yazılır

كور[kör], كونو[kötü], كوى[köy], دوك[dök] (Sarafov 1906: 18, 24, 34), كورمك [görmek] (Sarafov 1907: 98).

7. /u/ Ünlüsünün Yazılışı

7.1. Kelime Başında /u/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /u/ ünlüsü elif (ا) ile ya da elif ve vâv(و) ile yazılır: امور [umur], اورمق [ulfet], اورمق [urmak] (Sarafov 1906: 13), اويقو [uyku] (Sarafov 1907: 99), اوزون [uzun, узунъ] (Dimitrov 1898: 61).

7.2. Kelime Ortasında /u/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında /u/ ünlüsü vâv(و) ile yazılır ya da harf ile gösterilmez: صوسز [susuz] (Sarafov 1907: 99), بو [bu, тоя] (Markov 1871: 33); اوقومق [okumak, окумакъ] اولور [olur, олуръ], بولونور [bulunur, булунуръ] (Dimitrov 1898: 62).

Sarafov' a göre yuvarlak ünlüleri çok heceli sözcüklerde yazılır: قورومق [kurumak], كوتورمك [götürmek]. Fakat istisnai kelimeler de vardır: كمور [kömür], كموش [gümüş], برون [burun], طفوز [dokuz] (Sarafov 1906: 39-40).

7.3. Kelime Sonunda /u/ Ünlüsünün İmlası

Kelime sonunda /u/ ünlüsü vâv(و)ya da ye (ى) ile yazılır: قپو [kapu, капу], قوزى [kuzu, кузу] (Dimitrov 1898: 62).

Sarafov' a göre çok heceli sözcüklerde ilk hecede yuvarlak ünlü var ise son hecede ye (ى) bulunur ve u ya da ü gibi okunur: طوغرى [doğru], يورطى [yortu], كوپرى [köprü], كوتى [kötü] (Sarafov 1906: 39) اويغو [uyku] (Sarafov 1907: 99).

8. /ü/ Ünlüsünün Yazılışı

8.1. Kelime Başında /ü/ Ünlüsünün İmlası

Kelime başında /ü/ ünlüsü elif (ل) ile ya da elifve vâv(وا) ile yazılır: اوزوم [üzüm], اوزره [üzre], اوشومك [üşümek] (Sarafov 1906: 14, 24, 39), اوچ [üç, üç], اوزوم [üzüm, үзүмь], اوركمك [ürkmek, үркмекь] (Dimitrov 1898: 61).

8.2. Kelime Ortasında /ü/ Ünlüsünün İmlası

Kelime ortasında /ü/ ünlüsü vâv(و) ile yazılır ya da harf ile gösterilmez: توى [tüy], كوچك [küçük], كموش [gümüş], كمروك [gümrük] (Sarafov 1906: 23, 40), بيوك [büyük], كوچك [küçük] (Sarafov 1907: 1),

8.3. Kelime Sonunda /ü/ Ünlüsünün İmlası

Kelime sonunda /ü/ ünlüsü vâv(و) ile ya da ye (ى) ile yazılır: كوتو [kötü], اولو [ölü], بيلكو [bilegü] (Sarafov 1906: 23, 39)

Sonuç

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Bulgarca yazılmış ve yayımlanmış Osmanlıca (Türkçe) dil bilgisi ve ders kitaplarını bir çok açıdan önemlidir. Bu eserler, Bulgarların Türk dili ile ilgilenmelerine cevap vermek üzere hazırlanmıştır. Dönemin Osmanlı Türkçesi ve Bulgarca dillerine ilişkin bilgi vermekte; karşılaştırmalı dilbilgisi, dil öğrenimi, sözlük yapımı anlayışına ışık tutmaktadır. Arap harfleriyle yazılmış Türkçe kelimeler dönemin Türkçesinin imla kurallarına uygundur. Bulgarca kelimelerin yazılışı, Bulgarcanın özelliklerini göstermektedir ve daha sonra günümüz Bulgarcasında görülen ses değişimlerine de işaret etmektedir.

Bulgarca yayımlanmış Osmanlıca (Türkçe) dil bilgisi eserleri dilbilgisi ve karşılaştırmalı dilbilgisi tarihi açısından incelemeye değer bir kaynaktır.

Kaynaklar

- Dimitrov, A. 1898: Dimitrov, A. Metod za izučavane na turski ezik, Çast pırva, Tsarigrad, 1898.
- Döbröşi, L. 2018: Misiyata na edin ungarets po bilgarskite zemi, Sofya, 2018.
- Gruev. Y. 1873: Naçalna Kniga za Osmanskiy yazıyk, Tsarigrad, 1873.
- Gılıbov, G. 1949: Gılıbov, G. Uçebnik po turski ezik, Sofya, 1949.
- Markov, N. 1971: Markov, N. Gramatika za turskiy yazık, Rusçuk, 1971.
- Sarafov, P. 1906: Sarafov, P. Osmanska gramatika, Pırvo izdanie, Sofya, 1906.
- Sarafov, P. 1907: Sarafov, P. Sintaksısı, Kniga pırva, Sofya, 1907.
- Vilkov, St. 1856: Turski bukvar za bilgarskite yunuşi koito jelayat sıs lesen sposob da poluçat dobro naçalo na Turskiya ezik, Tsarigrad, 1856.